

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ (1948-1991) ¹

Arda BAŞ

Dr. Öğr. Üy., Tarih Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye

Asst. Prof. Department of History, Faculty of Science and Letters, Abant İzzet Baysal University, Bolu, Turkey.

<https://orcid.org/0000-0003-4789-9220>

[<arda.bas@ibu.edu.tr>](mailto:arda.bas@ibu.edu.tr)

Makale Türü: Hakemli Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 30.11.2018, Kabul Tarihi: 10.03.2019

Öz: Türkiye II. Dünya Savaşı'nın ardından Ortadoğu'da yeni müttefik arayışına girmiştir. 1948'e kadar Arap ülkeleri ve İran, Türkiye için alternatifsiz ve potansiyel bölgesel müttefik iken, İsrail Devleti'nin kurulması ile Türkiye yeni bir potansiyel müttefike sahip olmuştur. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Türkiye ve İsrail, demokratik rejimlere sahip, Batılı ülkeler ile iyi ilişkiler içinde olan iki Ortadoğu ülkesidir. 1949'da Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmasının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler hızla gelişmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş boyunca kopmadan devam etmiş, bunun yanında istikrarlı bir görünüm sergilememiştir. Bu çalışmada Türkiye-İsrail ilişkilerindeki sürekliliğe rağmen istikrarsızlığın nedenleri, iki ülke arasında Soğuk Savaş boyunca devam eden siyasi ilişkiler üzerinden izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İsrail, Soğuk Savaş, Arap-İsrail Savaşları, ABD, Kıbrıs,

TURKEY- ISRAEL RELATIONS DURING THE COLD WAR (1948-1991)

Abstract: Turkey began to look for new allies in the Middle East following World War II. While Arab states and Iran were the sole regional allies for Turkey until 1948, the establishment of Israel brought a potential ally for Turkey. In the early years of the Cold War, Turkey and Israel were two Middle Eastern states, governed by democratic regimes, and having close relations with Western countries. The relations between the two countries grew rapidly after Turkey became the first Muslim country to recognize

¹ Bu makale *İkinci Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı 2018*'de (Bandırma, 27-29 Ekim 2018) sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özü yayınlanmış çalışmanın genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Israel's independence, and these relations continued throughout the Cold War. This study aims to put forth the reasons for the instability of the relations between the two states in spite of its continuity, through an analysis of their political relations in the Cold War period.

Keywords: Turkey, Israel, the Cold War, Arab-Israeli conflict, USA, Cyprus,

Giriş

Türkler ile Yahudiler arasındaki ilişkiler köklü bir tarihi mirası barındırır. Türklerin Mezopotamya'ya gelmesi ile başlayan ilişkiler, 14. yüzyılda Avrupa'dan başlayan Yahudi göçünün ana istikametlerinden birinin Osmanlı Devleti olması nedeniyle daha da gelişmiştir. Osmanlı millet sisteminin sağladığı esnek ve güvenli ortam Avrupa'dan sürülen Yahudilerin bu topraklarda güven içinde yaşamalarını sağlamıştır.² Osmanlı Devleti bayrağı altında Yahudilerin huzurlu yaşamı, Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan milliyetçi akımlarla sarsılmıştır.³ Avrupa'da yükselen milliyetçi akımlar ve Yahudilerin Avrupa'daki geleceğine dair yarattığı endişeler Ağustos 1897'de Basel'de toplanan I. Dünya Siyonist Kongresi'nde görüşülmüştür. Buradan çıkan en önemli sonuçlardan biri Filistin'de bir Yahudi vatani kurulması olmuştur.⁴

I. Dünya Savaşının ardından Osmanlı Devleti'nin sona erdiği, Türk milletinin yabancı işgalcilere karşı Milli Mücadele yürüttüğü ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğı dönemde Yahudilerin önemli bir kısmı Türk milletinin yanında olmuştur. Yahudiler, Osmanlı millet sistemi içindeki yaşam alanını yeni kurulan Türk devletinin içinde de devam ettirmek istediğı için bu desteğı vermiştir.⁵

İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un I. Dünya Savaşı devam ederken 2 Kasım 1917'de Dünya Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rothschild'e gönderdiği mektupta Filistin'de bir Yahudi ulusal vatani kurulması için İngiliz

² İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler*, Cilt: X, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 215-218.

³ Alan R. Taylor, *İsrail'in Doğuğu 1897-1947 Siyonist Diplomasisinin Analizi*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, s. 10-17

⁴ Ömer Osman Umar, "Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, Elazığ, 2002, s. 423.

⁵ Şarika Gedikli Berber, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Yahudiler'in Türkiye Cumhuriyeti'ne Uyum Süreci: (Moiz Kohen Örneğı)", *Turkish Studies*, Fall 2012, Volume: 7/4, Ankara, 2012, s.1781.

hükümetinin destek vereceğine dair mektup ile İsrail devletinin kurulması için en önemli adımlardan bir atılmıştır.⁶

1922 yılında İngiltere'nin himayesinde kurulan Filistin Mandası ile bölgeye Yahudi göçü artmış ve Araplar ile Yahudiler arasında çatışmalar artmıştır. İngiltere mandateri olduğu Filistin'de Arap ve Yahudiler arasındaki çatışmalara son vermek ve Balfour Deklarasyonu ile Yahudilere verilen destek sözünü yerine getirmek için iki savaş arası dönemde pek çok girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerden biri olan Lord Peel önderliğindeki komisyon tarafından Temmuz 1937'de hazırlanan ve Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında taksim edilmesini içeren raporu ile İsrail Devleti'nin kurulmasına biraz daha yaklaşılmıştır.⁷

II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin hissedildiği bir dönemde İngiltere kendisi için stratejik öneme sahip Ortadoğu'daki Arapları karşısına almamak için Filistin meselesinde önemli bir politika değişikliğine gitmiştir. 1939'da İngiltere tarafından yayınlanan ve Beyaz Kitap olarak bilinen belge ile İngiltere, Filistin'in taksiminden vazgeçtiğini ve bağımsız bir Filistin Devleti kurulmasını desteklediğini duyurmuştur.⁸

1. Tanıma ve Stratejik İşbirliğine Doğru

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte artan Yahudi göçüne paralel olarak Filistin'de Araplar ve Yahudiler arasında çatışmalarda giderek artmıştır. Savaşın ekonomik, askeri ve siyasi olarak yıpranmış bir şekilde çıkan İngiltere, Filistin'de Araplar ve Yahudiler arasında artan çatışmaları kontrol altına alamayınca 1947 yılında sorunun çözümü için Birleşmiş Milletlere (BM) başvurmuştur.⁹

Filistin meselesinin BM'ye sevk edildiği günlerde Filistin Yahudi Ajansı, dönemin Başbakanı Hasan Saka'ya mektup yazarak BM'de Türkiye'den destek istemiştir.¹⁰ Filistin meselesinin BM'de görüşülmeye başlandığı günlerde Türkiye halen Batı ittifakına tam olarak dahil değildi. Savaşın ardından Türkiye, dış politikada içine düştüğü yalnızlık sorununu çözmek için Arap ülkelerine yönelik yakınlaşma politikası izliyordu.¹¹ Filistin'in Arap ve

⁶ Ribhi Halloum, *Belgelerle Filistin Dün, Bugün, Yarın*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989, s. 157-159.

⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989, s. 53-59.

⁸ David Fellman, *Political Systems of the Middle East in the 20th Century*, Dodd, Mead & Company, Inc., 1970, s.214.

⁹ İsmet Giritli, *Superpowers in the Middle East*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1972, s. 85-87.

¹⁰ BCA, Fon Kodu: 030-01-00-00, Yer No: 5-23-8, 05 Eylül 1947.

¹¹ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev. Petek Demir) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s. 109-110.

Yahudi devleti olarak taksimini öngören teklif 29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulu'na geldiğinde Genel Kurul bu teklifi kabul etmiştir. Türkiye, Arap ülkeleri ile bu teklifin karşısında olmuştur. Türkiye'nin Arap ülkelerine burada verdiği destek hem Arap liderler nezdinde hem de Arap sokağında büyük takdir toplamıştır. Beyrut ve Filistin'de Türkiye taraftarı gösteriler yapılmıştır.¹²

BM'nin taksim kararının ardından Filistin'de Araplar ile Yahudiler arasındaki çatışmalar artmıştır. Filistin meselesinin topyekûn bir savaşa doğru gittiği günlerde II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği'nden gelen tehditler karşısında ABD ile yakınlaşan Türkiye, Truman Doktrini ile ABD ile ilişkilerini geliştirmiştir. Artık uluslararası politikada ABD ile uyumluluk Türk dış politikasının uzun süre değişmez ilkesi olacağı dönem başlamıştır.¹³

İngiltere'nin Filistin'de manda yönetimine son vermesi ile birlikte İsrail Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiş ve yeni kurulan bu devlete Arap ülkelerinin savaş ilan etmesi ile I. Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. Bu esnada Türkiye'nin Filistin meselesindeki politikası değişmeye başlamıştır. Bu değişimin ilk somut sonucu Genel Kurul'un, 11 Aralık 1948'deki 194 (III) sayılı kararı ile kurulan Filistin Uzlaştırma Komisyonu olmuştur. Türkiye bu komisyonun kurulmasını Araplara rağmen desteklemiş ve bu komisyonda Batılı ülkeler ile birlikte görev almıştır.¹⁴ Bu komisyon üyeliği ile birlikte Türkiye ve Arap ülkeleri arasında II. Dünya Savaşı sonrası başlayan yakınlaşma dönemi sona ermiş, Türkiye ve Arap dünyası Soğuk Savaşın ilk günlerinde birbirinden uzaklaşmıştır.¹⁵

Batılı ülkelerin özellikle ABD'nin İsrail'e olan desteği Türkiye'nin Arap-İsrail Savaşı karşısında tarafsız bir tutum izlemesinde ve 28 Mart 1949'da İsrail'i tanıma kararı almasında etkili olmuştur. Bunun yanında bu kararda Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı'nın ardından Batı ittifakının bir parçası olma çabası, İsrail'in Sovyetler Birliği'nin müttefiki olmayışı, Türk kamuoyunda Araplar ile yakınlaşmaya yönelik eleştiriler gibi pek çok faktör etkili olmuştur.¹⁶ Ayrıca Türkiye İsrail'i tanıyarak ABD başta olmak üzere Batılı ülkelere Batı

¹² BCA, Fon Kodu: 030-10-00, Yer No: 266-793-49, 08 Aralık1947., Mehmet Gönlübol, *Turkish Participation in the United Nations 1945-1954*, Ankara: University of Ankara, 1965, s.32-37.

¹³ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası: Kuram ve Siyasa*, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, 331-332., Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren etkenler (1923-1968) I", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23(3), s. 268.

¹⁴ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.99.

¹⁵ *Türk Dış Politikası 1919-1980: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, (Ed. Baskın Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 640.

¹⁶ *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 640., BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 118-108-3, 24 Mart 1949.

politikası ile ne kadar uyumlu olduğunu ve de Ortadoğu'da artık çok önemli bir konu olan Arap-İsrail çatışmasındaki objektif tutumunu göstermek istemiştir.¹⁷

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM'nin yasama yılı açılışında 1 Kasım 1949'da yaptığı konuşmada yeni kurulan İsrail Devleti'nin Ortadoğu'da "barış ve istikrar" unsuru olacağını belirtmesi 1950'li yıllarda hızla gelişen Türkiye-İsrail ilişkilerinin habercisi niteliğindedir.¹⁸ Bu konuşmanın ardından Türkiye ve İsrail karşılıklı olarak diplomatik temsilcilerini göreve başlatmıştır. İsrail'in Ankara Elçisi olarak Ortadoğu'yu ve Arapları yakından tanıyan tecrübeli bir diplomat Eliahu Sasson, 14 Kasım 1949'da, Cumhurbaşkanı İnönü'den agreman talebi kabul edilerek göreve başlamıştır.¹⁹ Ardından 26 Kasım 1949'da Seyfullah Esin, Türkiye'nin Tel Aviv Maslahatgüzarlığına atanmıştır.²⁰ Seyfullah Esin 7 Ocak 1950'de İsrail Cumhurbaşkanı Chaim Weizman'a, Eliahu Sasson da 11 Ocak 1950'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye güven mektubunu sunarak göreve başlamışlardır.²¹

Demokrat Parti iktidara geldiğinde dış politikadaki en önemli hedefi NATO'ya üye olmaktı. Türkiye bunun için ABD'deki Yahudi lobisi üzerinde etki kurarak, ABD hükümetinin tam desteğini almak istiyordu. Hatta İsrail'den bu konuda yardım dahi istendi ancak sonuç hemen alınmadı. Türkiye NATO üyeliğine tekrar başvuru yaptığında ise ABD ve Batı kamuoyunun Türkiye lehine tavır almasında Sasson'un dünya çapında aktif bir şekilde yürüttüğü basın kampanyasının büyük yardımı oldu.²²

Türkiye ve İsrail arasında dış politikada dayanışma görüntüsüne rağmen iki ülkenin dış politikada öncelikleri farklıydı. 1950'li yılların başında Türkiye dış politikasını antikomünizm üzerine inşa ederken, İsrail ise dış politikada çok sert bir komünist söylemden kaçınmıştır. Üstelik Türkiye, İsrail'deki komünizm yanlısı siyasi hareketlerden rahatsızlık duyuyordu. İsrail ise bu dönemde bağlantısız görüntüsünü bozmadan Batılı ülkeler ile yakınlaşmak istiyordu. Bu nedenle Batı ile yakınlaşmasında köprü vazifesi göreceğini düşündüğü Türkiye ile ilişkilere önem veriyordu. İsrail ayrıca Türkiye gibi askeri kapasitesi yüksek bir bölge ülkesi ile yakın ilişki kurarak bölgedeki yalnızlığını sona erdirmek istiyordu.²³ Çünkü Arap ülkelerinin İsrail'e karşı 1950'nin başından itibaren

¹⁷ Altemor Kılıç, *Turkey and the World*, Washington, D.C.: Public Affairs Press, 1959, s.189.

¹⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dosya: 08, Cilt: 21, B: 1, O: 1, 01. 11. 1949.

¹⁹ BCA, Fon Kodu. 030-10-00, Yer Adı: 131-942-5, 14 Kasım 1949.

²⁰ BCA, Fon Kodu: 030-11-01, Yer Adı: 210-37-2, 26 Kasım 1949.

²¹ "Seyfullah Esin", *Monty The Palestine Post*, 18 Jan 1950, pg. 4

²² Amikam Nachmani, *Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean*, London: Frank Cass, 1987, s. 55.

²³ Nachmani, *Israel, Turkey and Greece*, s.46-47.

başlattıkları izolasyon politikası aşılmadan yani kendisini çevreleyen Arap ülkelerinin gümrük kapılarından İsrail'e girişe izin vermeden, İsrail'in rahat nefes alması mümkün değildi. İsrail bu ablukayı Türkiye, İran gibi bölge ülkeleri ile aşmaya çalıştı.²⁴ Üstelik İsrail'in Ankara'da açtığı temsilcilik kendine düşman Arap ülkeleri tarafından kuşatıldığı bir dönemde Ortadoğu'daki gelişmeleri yakından izlemek için bir merkez olmuştur.²⁵ İsrail bu konuya verdiği önemi ABD, Fransa ve İngiltere'den sonra Ankara'da askeri ataşelik ihdas eden dördüncü devlet olarak göstermiştir.²⁶

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes, 1952 yılında İzmir Ekonomi Fuarı'nda İsrail Ticaret Ataşesi ile birlikte İsrail standının açılışını yapması örneğinde olduğu gibi 1950'li yılların ilk yarısında iki ülke her fırsatta birbirlerine yakınlıklarını göstermişlerdir.²⁷ Ancak bu yakınlama Arap ülkelerinin tepkisini çekmiştir. Arap basını, İsrail Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan'ın Türkiye'ye yaptığı ziyaretini, Türkiye ve İsrail'in yakınlamaşmasını Arap Birliği'nin Ortadoğu'daki etkisinin azaltılmaya yönelik bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Arap basınına göre bu ziyaret esnasında iki ülke arasında askeri bir ittifakı konuşulmuştur. Ayrıca Türkiye-İsrail ekonomik ilişkilerine dikkat çekilerek İsrail menşeiili ürünlerin Arap pazarına Türkiye'de imal edilmiştir damgası ile sürüldüğü iddia edilmiştir.²⁸

Türkiye, Arap ülkelerinden Türkiye-İsrail ilişkileri ile ilgili olarak gelen eleştirileri cevap verme zorunluluğu hissetmiştir. Hükümet, dış temsilciliklerine yolladığı mesajda Türkiye-İsrail ilişkilerinin hassas bir konu olduğuna dikkat çekilmiştir. Mesajda Türkiye ile İsrail arasında son dönemde artan ticari ilişkiler inkâr edilmemiş, Arap ülkelerinin temsilcilerine, aynı yakın ticari ilişkilerin Arap ülkeleri ile de kurulabileceği mesajı verilmesi istenmiştir. İsrail Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan'ın Türkiye ziyaretinin ise Araplara karşı bir anlaşma amacı taşımadığının muhataplara anlatılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁹

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yakınlama sadece siyasi ve ekonomik alanla sınırlı kalmamıştır. İki ülke halklarını yakınlamaştırmak amacıyla 1950'li yılların

²⁴ Howard M. Sachar, *Egypt and Israel*, New York: Richard Marek Publishers, 1981, s. 70.

²⁵ Çağrı Erhan, "Hilal ve Sion Yıldızı Türk-İsrail İlişkileri bin Dünü ve Bugününe Kısa Bir Bakış" *Mülkiyeler Birliği Dergisi*, Cilt: 21 Sayı: 202, Ağustos-Eylül 1997, s. 33.

²⁶ Alptekin Dursunoğlu, *Stratejik İttifak: Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2000, s. 32-33.

²⁷ *Turkish-Israeli Relations 1949-2010- Türkiye-İsrail İlişkileri 1949-2010*, (Ed. Alon Liel-Can Yirik), İstanbul: İstanbul Kültür University, 2010, s. 41-49.

²⁸ "Turkish-Israeli Tie Hints Of Rival to Arab League", *The Christian Science Monitor*, 19 Dec. 1950; p. 6

²⁹ Feridun Cemal Erkin, *Dışışlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar, Washington Büyükelçiliği*, C.II. K.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 222-223.

başında spor ve öğrenci ziyaretleri de gerçekleştirilmiştir. Fenerbahçe ile Hapoel futbol takımları arasında düzenlene özel maç ve karşılıklı ziyaretler, Hayfa'da Karmel Dağı'nda Atatürk Ormanı açılması, Kudüs'te İbrani Üniversitesi'nde İsrail Cumhurbaşkanı'nın katılımı ile İstanbul'un Türkler tarafından fethinin 500. Yıl dönümü için yapılan kutlama buna başlıca örnekler olarak gösterilebilir.³⁰

Türkiye-İsrail arasındaki yakınlaşması ve bunun Arap dünyasında yarattığı hoşnutsuzluk sürerken İngiltere, Ortadoğu Komutanlığı adı altında Türkiye, Arap ülkeleri ve İsrail'i bir araya getirmeyi planlıyordu.³¹ Ancak Arap ülkelerinin böyle bir ittifaka yanaşmayacakları kısa sürede ortaya çıkmıştır. İttifak kurma çalışmalarından istenilen sonuç alınamayınca Türk basınında İsrail taraftarı, özellikle Arapların İsrail karşısında 1948'de aldığı yenilgiyi hatırlatan karikatürler yayınlanmıştır.³²

Bu ortamda Türkiye-İsrail ilişkileri temsilcilik sayısı artırılarak gelişmeye devam etmiştir. Türkiye, 14 Mayıs 1952'de Hayfa'da bir fahri konsolosluk açmıştır.³³ Aynı yıllarda Türkiye ile İsrail arasında askeri ziyaretler artmış ve Temmuz 1954'te İsrail donanmasına ait üç savaş gemisi, verilen izin ile Çanakkale Boğazını geçerek İstanbul'a gelmiştir.³⁴ İkili ilişkilerdeki bu yakınlığa rağmen iki ülke arasında halen stratejik bir işbirliği inşa edilememiştir. Bu dönemde Türk ordusunun askeri kapasitesinin büyüklüğüne rağmen teknik ve teknolojik bakımdan zayıflığının farkında olan İsrail, Türkiye ile yakınlaşmak için elindeki yüksek teknoloji ürünü askeri malzemeyi Türkiye'ye satmak istemiştir. Ancak bu konuda İsrail'in Türkiye'ye tam anlamıyla destek olabilmesi için uygun koşullar 1958'deki Periferi anlaşmaya kadar oluşmamıştır.³⁵

2. İlk Sınanma: Bağdat Paktı

1950'li yılların ilk yarısında hızla gelişen Türkiye-İsrail ilişkileri 1955 yılına gelindiğinde oldukça iyi durumdaydı. Örneğin İsrail Birmanya'ya (Myanmar) 23 adet Spitfire tipi uçak satışı gerçekleştirdiğinde Türkiye'den bu uçakların Türk hava sahasını kullanarak İran'a geçişi için izin istemiş, Türkiye bu konuda tüm kolaylığı sağlamıştır.³⁶ Ancak Bağdat Paktı ile Türkiye-İsrail ilişkileri ciddi bir sınavdan geçmiştir. Türkiye'nin İsrail'in düşman olarak gördüğü Irak ile askeri

³⁰ Amikam, *Israel, Turkey and Greece*, s. 58.,

³¹ NA, FO, 371/91223, 28 Eylül 1951.

³² NA., FO, 371/95278, 05 Kasım 1951.

³³ BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 129-39-5, 14 Mayıs 1952.

³⁴ BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 136-48-3, 20 Mayıs 1954.

³⁵ Amikam, *Israel, Turkey and Greece*, s. 65-66.

³⁶ BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 138-112-14, 04 Şubat 1955.

bir ittifak kurması ve bu ittifaka diğer Arap ülkelerini dahil etmek istemesi İsrail'i kaygılandırmıştır. Üstelik Bağdat Paketi, İsrail'in üyeliğini dışlayan bir niteliğe sahipti.³⁷ İsrail, Türkiye'nin Bağdat Paketi'ni imzalamasını, Arap-İsrail anlaşmazlığında artık Arapları destek verme kararı olarak nitelendiriyordu.³⁸ Türkiye'nin diğer Arap ülkelerini Bağdat Paketi'ne dahil etmek için başlattığı diplomatik atak İsrail'de Türkiye'ye yönelik kaygıların daha da artmasına sebep olmuştur. Çünkü Bağdat Paketi'nin tanıtımı niteliğindeki 12 Ocak 1955'te yayınlanan Türkiye-İrak bildirisinde yapılacak anlaşmanın "tarafalara yönelebilecek saldırılara karşı birlikte karşı konulması için aralarında işbirliği yükümlülüğü içereceği" belirtilmektedir. İsrail bu bildiride kendisinin hedef gösterildiğini düşünüyordu.³⁹

Üstelik Başbakan Menderes Irak'ın ardından Suriye'ye yaptığı ziyaret esnasında bu ülkenin Bağdat Paketi'ne katılımını sağlamak için "Türkiye'nin bir İsrail saldırısı halinde Arap devletlerine yardım etmeye hazır olduğunu" söylemesi İsrail'in kaygısını daha da artırmıştır. Menderes, kısa süre içinde İngiltere ve ABD'den gelen telkinle İsrail'in Ankara Elçisine Irak'ın Bağdat Paketi'ni İsrail'e karşı kullanmasına müsaade etmeyeceğini söyleyerek İsrail'i rahatlatmaya çalışmıştır.⁴⁰ İngiltere'nin teşviki ile Türkiye tarafından İsrail'e ilişkilerin zayıflamayacağına ve dostça devam edeceğine dair verilen güvenceleri, İsrail tarafı zayıf ve yavan söylemler olarak görmüştür.⁴¹ Hatta Mısır basını Türkiye'nin İsrail'e verdiği güvenceleri Türkiye-İsrail arasında anlaşma yapıldı şeklinde duyurmuş, Türkiye bu konuda çıkan haberleri yalanlamıştır.⁴² İsrail'in özellikle Irak'ın Bağdat Paketi aracılığı ile Batılılar tarafından silahlandırılması, bu silahların kendisine karşı kullanılması ihtimali ve muhtemel bir Arap-İsrail savaşında Türkiye'nin nasıl bir tutum alacağı konusunda kaygıları sürmüştür. Türkiye'nin verdiği güvenceler İsrail'i rahatlatmamıştır.⁴³ Bu nedenle İsrail ekonomik sıkıntılar yaşayan Türkiye'yi önce ekonomik bazı tedbirler ile zor durumda bırakmaya çalışmıştır. Bu süreçte iki ülke arasındaki ticaret hacmi kısmen daralmış ayrıca İsrail, Türkiye'ye verdiği 5 milyon dolarlık kredinin çeşitli gerekçelerle erken ödenmesini veya iade edilmesi gerektiğini ima etmiştir.⁴⁴ İsrail, Türk tarafının

³⁷ *Turkish-Israeli Relations 1949-2010*, s.65.

³⁸ *Türkiye-İsrail İlişkileri*, SDE Analiz, Ekim 2011, s. 8.

³⁹ İsmail Soysal, "1955 Bağdat Paketi", *Belleken*, LV (212) Ayrıbasım, Nisan 1991, s. 211-212.

⁴⁰ *Türkiye-İsrail İlişkileri*, SDE Analiz, Ekim 2011, s. 8.

⁴¹ NA, FO, 371/115821/VR10344/2, 9 Ağustos 1955.

⁴² NA, FO, 371/115821/VR10344/1, 4 Şubat 1955.

⁴³ Soysal, "1955 Bağdat Paketi", s. 212.

⁴⁴ Çağrı Erhan, "Türkiye'nin İsrail İle İlişkileri (1948-2001)", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 17, Ankara: Yeni

verdiği tüm güvencelere rağmen Bağdat Paktı'nı kendisine yönelik saldırgan bir anlaşma olarak görerek eleştirmeye devam edince Türk hükümeti bu durumdan rahatsızlık duymuş, ikili ilişkiler bundan olumsuz etkilenmiş ve İsrail'in Ankara'daki temsilciliği adeta bir gözlem misyonu gibi çalışmaya başlamıştır.⁴⁵

Sonuç olarak Bağdat Paktı ile Türkiye-İsrail ilişkileri ciddi bir imtihandan geçmiştir. Ancak bu pakt yarattığı sonuçlarla Türkiye ve İsrail'i birbirinden uzaklaştırmamış tam tersine yakınlaştırmıştır. Zaten Bağdat Paktı'na destek veren ABD de paktın İsrail'in bölgedeki varlığını güçlendireceğini düşünüyordu. Üstelik Ortadoğu'da komünizme karşı kurulmuş olan Bağdat Paktı'nın Türkiye ile Arapları birbirine yaklaştırması mümkün değildi. Paktın amacı Ortadoğu'da Sovyetler Birliği ve komünizm ile mücadele etmektir. Ancak Arap ülkelerinin gündeminde öncelikli olarak böyle bir tehdit yoktu. Onlar İsrail ve Batılı ülkelerin Ortadoğu'daki askeri varlığına karşıydılar. Bu durum kaçınılmaz olarak Türkiye ve Arap ülkelerini dış politika amaç farklılıklarından dolayı farklı yönler itiyordu. Türkiye bir süre sonra Ortadoğu'da İran ve İsrail gibi Arap olmayan ülkelerle yakınlaşmaya başlamıştır.⁴⁶ Sonuç olarak Bağdat Paktı Sovyetler Birliği'ni bölgeden uzaklaştırmamış Batı karşıtı, Arap milliyetçisi hareketin güçlenerek Ortadoğu'daki etkisini arttırmasına neden olmuştur.⁴⁷

Türkiye-İsrail ilişkileri, Bağdat Paktı'ndan olumsuz etkilense de İsrail, Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı İsrail karşıtı bir anlaşma olarak yorumlamadığı ve bölgesel güvenlik politikasında Türkiye'nin açık bir şekilde olmasa da İsrail ile olan işbirliğine, Bağdat Paktı'nın alternatif oluşturmayacağını kısa sürede anlamıştır.

3. Süveyş Krizi

Mısır lideri Nasır'ın Batılı ülkelerle yaşadığı anlaşmazlıkların sonucu olarak 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklaması ile patlak veren Süveyş Krizi aynı zamanda Türkiye-İsrail ilişkilerinde ikinci büyük sarsıntıyı yaratmıştır. Süveyş Krizi patlak verdiğinde Türkiye-İsrail ilişkileri Bağdat Paktı'nın yarattığı güven bunalımını henüz aşamamıştı. Üstelik Türkiye'nin Arap ülkelerini Bağdat Paktı'na dahil etmek için yoğun çaba

Türkiye Yay, 2002, s. 255.

⁴⁵ *Türkiye-İsrail İlişkileri*, SDE Analiz, Ekim 2011, s. 8.

⁴⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.186.

⁴⁷ J.C. Hurewitz, *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*. (Çev: Nusret Özselçuk), Londra: Pall Mall, 1969, s.85.

harcadığı bir dönemde patlak veren kriz karşısında Türkiye temkinli bir politika izlemiştir.⁴⁸

İngiltere II. Dünya Savaşı sonrası stratejik önemi nedeniyle terk etmek istemediği Süveyş Kanalı için Mısır ile uzun bir müzakere yürütmüş ve 19 Ekim 1954'te İngiltere ve Mısır, Süveyş'teki İngiliz üsleri konusunda anlaşmaya varmıştır.⁴⁹ Ancak bu anlaşma Süveyş Kanalı konusundaki anlaşmazlıkları sona erdirmemiştir. İsrail, İngiltere ile Mısır arasında 1954 yılında yapılan anlaşmadan ve İngiliz askerlerinin Süveyş Kanal Üssü'nden ayrılmasından rahatsızdı. Çünkü İsrail askeri planlamacıları İngiliz askeri, Süveyş Üssü'nde bulunduğu sürece Mısır'ın İsrail'e karşı yeni bir saldırı yapmasının zorlaşacağını düşünüyordular.⁵⁰ İsrail de bu nedenle Mısır'a karşı saldırgan bir politika izleyerek her fırsatta gerginlik ve çatışma çıkarmıştır. Hatta İsrail, sebep olduğu çatışmalar nedeniyle BM Güvenlik Konseyi tarafından Türkiye ve Batılı ülkelerin de desteklediği bir karar ile 19 Ocak 1956'da oy birliği ile kınanmıştır.⁵¹

Buna ek olarak Mısır'ın Nil Nehri üzerine inşa etmeyi planladığı Aswan Barajı'nın finansmanı ile ilgili Mısır ile Batılı ülkeler arasında çıkan anlaşmazlık kısa sürede Süveyş Kanalı ile ilgili yeni tartışmalar yaratmıştır. Çünkü ABD, İngiltere ve Dünya Bankası Mısır'a bu proje için söz verdiği kredi desteğinden, Mısır'ın Sovyetler Birliği ile kurduğu ilişkilerden dolayı vazgeçmiştir. Mısır lideri Nasır, projenin finansmanı için Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini duyurmuştur. Bu süreçte İsrail, Yahudi lobisi aracılığıyla ABD'nin Mısır'a silah satışı dahil olmak üzere yardımlarını kısmasında önemli rol oynamıştır.⁵²

Türkiye Arap ülkelerinin tepkisini çekmemek için İsrail ile olan ilişkilerine Süveyş Krizi'nin ilk günlerinden itibaren dikkat etmeye başlamıştır. Örneğin bir dostluk maçı yapmak için Ekim 1956'da İsrail'e giden Beşiktaş Futbol Takımı son anda başbakanlıktan gelen talimatla maça çıkmayarak Türkiye'ye geri dönmüştür.⁵³

Mısır'ın aldığı millileştirme kararı pek çok Arap ülkesi tarafından destek görmüştür.⁵⁴ Türkiye ve İsrail ise farklı nedenlerle Mısır'ın aldığı kararı

⁴⁸ Robert McNamara, *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East 1952-1967 From The Egyptian Revolution to the Six Day War*, London: Frank Cass, 2003, s. 36.

⁴⁹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s.140.

⁵⁰ Recep Öztürk, *Batı Faktörünün Etkisinde Türkiye-İsrail İlişkilerinin Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: 2004, s. 30-31.

⁵¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 136-140.

⁵² *Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Arab-Israeli Dispute, 1955, Volume: XIV Document: 150, Washington, 09 July 1955, s. 280.*

⁵³ BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 145-107-7, 17 Ocak 1957.

⁵⁴ NA, FO, 371/119078/JE14211/34, 28 Temmuz 1956.

kınamıştır. Türkiye kararı tek taraflı olduğu için, İsrail ise millileştirme kararının kendisini hedef aldığı belirterek Mısır'ı şiddetli bir şekilde kınamıştır.⁵⁵

Süveyş Krizi'ne diplomatik çözüm arayışı sürerken İsrail, Türkiye ile temasa geçmiştir. İsrail'in Ankara'daki Maslahatgüzarı, Türk Dışişlerinden İkinci Daire Başkanı Eralp ile krizde geline son durum ile ilgili görüşme yapmıştır. İsrail tarafı, I. Londra Konferansı'na davet edilmeyişi konusundaki rahatsızlığını konferansa katılacak olan Türkiye'ye iletmış ve İsrail'in bu son gelişmeler karşısında silahlanma ihtiyacının arttığı belirtilerek Türkiye'den destek istemiştir. Eralp bu görüşmede İsrail'i, silahlanmasına hız vermesinin Ortadoğu'da neden olacağı gerilim konusunda uyarmıştır.⁵⁶ Aslında bu görüşme Türk tarafına, İsrail'in Mısır'a karşı silahlı müdahalede bulunma konusundaki kararlılığını göstermiştir.

Diplomatik çözüm arayışları sürerken İngiltere, Fransa ve İsrail, Paris'te gizlice bir araya gelerek Mısır'a karşı savaş kararı almışlardır. Alınan karar doğrultusunda İsrail, Mısır-Suriye-Ürdün ve Irak'ın kendisine saldırı hazırlığı içinde olduğunu iddia ederek 29 Ekim 1956'da harekete geçmiştir. Ardından da İngiltere ve Fransa Süveyş Kanalı'nda güvenliği sağlamak ve savaşan tarafları ayırmak için kanala asker çıkarmaya başlamışlardır. Çatışmalar son verilmesi için ABD'nin BM'de başlattığı girişimlere Türkiye destek vermiştir. ABD ve Sovyetler Birliği'nden gelen yoğun baskılar sonucu İngiltere, Fransa ve İsrail 6 Kasım 1956'da alınan ateşkes kararına uymak zorunda kalmıştır.⁵⁷

Süveyş Krizi'nin ilk günlerinden itibaren zor durumda kalan Türkiye için krizin silahlı çatışmaya dönüşmesi, bunalımın artması anlamına geliyordu. Çünkü Türkiye bu krizde NATO ve Batılı ülkeler ile Bağdat Paketi ile müttefik olduğu ve olmak istediği Arap ülkeleri arasında sıkışmıştır.⁵⁸

Türkiye, Süveyş Krizi'ne diplomatik çözüm arayışları devam ederken Batılı devletlerin tezlerini destek vermiştir. Mısır'a yönelik saldırı başladığında ise Dışişleri Bakanı Zorlu önce bunu tasvip eden bazı açıklamalar yapmıştır.⁵⁹ Daha sonra ise Bangkok'ta gerçekleştirilen Milletlerarası Parlamentolar Birliği toplantısında Zorlu, İsrail'in saldırısını da tasvip etmediklerini açık bir şekilde dile getirmiştir.⁶⁰

⁵⁵ "Arab Nationalism and the Crises", *Middle East Journal*. 104 (1956 Fall), s.397.

⁵⁶ NA, FO, 371/119113/JE14211/966, 14 Ağustos 1956.

⁵⁷ Ömer Kürkcüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972, s. 87-89.

⁵⁸ Bülent Aras, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, s. 133.

⁵⁹ *Ayın Tarihi*, Sayı: 276, Kasım 1956, s. 337.

⁶⁰ Yaşar Canatan, *Türk-Irak Münasebetleri 1926-1958*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996, s. 128.

İngiltere ve Fransa Mısır'a yönelik saldırısı başlayınca Bağdat Pakti'nin bölge ülkeleri olan Türkiye, Irak, İran ve Pakistan, 5-8 Kasım 1956 tarihleri arasında, İngiltere olmadan Başbakanlar düzeyinde Tahran'da toplanmaya karar vermişlerdir.⁶¹ Tahran'da yapılan toplantının öncelikli amacı Bağdat Pakti'ni Süveyş Krizi'nin ortaya çıkardığı olumsuzluklardan korumak olmuştur. Türkiye toplantıya katılan ülkelerin, İsrail ile olan ilişkileri kesmesi yönündeki ısrarlı taleplerini haklı bularak geri çevirmemiştir.⁶² Toplantı sonrası 8 Kasım 1956'da yayınlanan ortak bir bildiriye, İsrail'in Mısır topraklarına yönelik saldırısının kabul edilmediği ve derhal Mısır topraklarından çekilmesi gerektiği belirtilmiştir. Türk Dışişleri, 26 Kasım 1956'da yayınladığı bildiriye ise Filistin meselesinin BM Kararları çerçevesinde çözülmesi için öteden beri gayret gösterdiğini ancak Ortadoğu'da huzursuzluğa sebep olan bu hadisenin bir çözüme kavuşturulmadığını, bu mesele halledilinceye kadar Tel Aviv'deki elçisini geri çekme kararı verdiğini açıklamıştır.⁶³ Bu kararın ardından Türkiye'nin Tel Aviv elçisi Şevket İstinyeli, 23 Kasım 1956'da Türkiye'ye geri dönmüş, İsrail'in Ankara Büyükelçisi Maurice Fisher de 22 Aralık 1956'da hükümeti tarafından geri çağırılmıştır.⁶⁴ Türkiye'nin Tel Aviv Elçisi Şevket İstinyeli İsrail'den ayrılmadan önce İsrail Dışişleri Bakanlığı'na izahat vererek alınan kararın İsrail'e karşı olmadığını, amaçlarının Bağdat Pakti'ni güçlendirmek olduğunu belirtmiş ve İsrail ile Türkiye arasındaki dostane ilişkileri ve ticareti bozmak istemediklerini ifade etmiştir.⁶⁵ İsrail ise Türkiye'nin bu kararına ABD aracılığı ile engel olmak istemiştir. ABD, Türkiye'nin tavrının Arap dünyasına karşı yapılmış bir gönül alma hareketi olarak gördüğünden, İsrail'den bu geçici tavrından dolayı Türkiye'ye anlayış göstermesini istemiştir.⁶⁶ Zaten Dışişleri Bakanlığına vekalet eden Ethem Menderes, 28 Aralık 1956'da TBMM'de yaptığı konuşmada İsrail Elçisini geri çeken Türkiye hakkındaki kara propagandayı bir nebze azaltmayı hedeflediğini söyleyerek Türkiye'nin İsrail ile ilişkiler konusunda Müslüman ülkelerden gelen eleştirileri hafifletmek için böyle bir karar aldığını açıkça belirtmiştir. İsrail'in önemini farkında olan Türkiye bu hareketin doğrudan İsrail'i hedeflediğini kapalı kapılar ardında anlatmıştır.⁶⁷ Gerçekten de Türkiye'nin İsrail Elçisini geri çağırmasına rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler tamamen kopmamış daha

⁶¹ Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna*, s.97.

⁶² N.A., FO, 371/130174/RK1011/1, 31 Ocak 1957.

⁶³ *Ayın Tarihi*, No: 276. Kasım 1956, 39.

⁶⁴ Nezih Tavlaş, "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat ilişkileri", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayını, Sonbahar, Cilt: 1, Sayı: 3, Ankara, 1994, s. 15.

⁶⁵ Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna*, s. 100.

⁶⁶ Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997, s. 169.

⁶⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 277, Aralık 1956, s. 162.

derin ve sessiz bir şekilde devam ederek istihbarat alanında yoğun işbirliği sürmüştür.⁶⁸

Türkiye, İsrail Elçisini geri çağırmış ancak İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmemiştir; sadece temsil düzeyini elçilikten maslahatgüzarlığa düşürmüştür.⁶⁹ İsrail ile diplomatik temsil seviyesinin düşürülmesi ise Türkiye'nin bu süreçte ABD ile paralel politika izlemesi nedeniyle Arap kamuoyunda beklenen etkiyi yaratmamıştır. Zaten Türkiye'de ABD Kongresi'nde çok güçlü olan Yahudi lobisini karşısına almamak için İsrail'e gösterdiği tepkide ölçülü olamaya dikkat etmiştir.⁷⁰ Yahudi basını ise Türkiye'nin bu kararını eleştirmiştir. İngiltere'nin önde gelen Yahudi gazetelerinden biri olan The Jewish Chronicle, 7 Aralık 1956'da yayınladığı makalesinde, Türkiye'de muhalif kesimlerle yaptığı röportajları aktarmış, Türkiye'de her kesimin hükümetin bu kararını desteklemediğini; mecliste ve Türk basınında bu kararın ciddi eleştiriler aldığını Yahudi dünyasına duyurmuştur. Gazeteye demeç veren Hürriyet Partisi'nin ileri gelenlerinden Feridun Ergin, kararı hata olarak nitelendirirken, CHP'den Cemil Sait Barlas, kararın Türkiye'ye hiçbir fayda sağlamayacak bir adım olduğunu söylemiştir. Gazetede haberde Türk Dışişleri Bakanlığı'nın, bu kararın İsrail ile bağların kopması anlamına gelmediğini açıkladığı hatırlatılmış ve iki ülke arasındaki bu soğuk havaya rağmen hem ticari hem de diplomatik olarak ilişkilerin devam ettiği belirtilmiştir.⁷¹

4. Stratejik İttifaka Doğru

Türkiye-İsrail ilişkileri Süveyş Krizi sonrası hızla toparlanmış, özellikle ekonomik ilişkilerde önemli mesafe kat edilmiştir. Türkiye-İsrail ekonomik ilişkilerinde Yahudi iş adamlar önemli rol oynamış, Demokrat Parti iktidarı Yahudi iş adamlarına çeşitli kolaylıklar göstermiştir. Bu nedenle 1957 yılında Yahudi iş adamları Başbakan Menderes'e bir teşekkür mektubu dahi yollamışlardır.⁷²

Türkiye-İsrail ilişkileri hızla toparlanırken ilan edilen Eisenhower Doktrini'ne destek veren iki önemli Ortadoğu ülkesi Türkiye ve İsrail olmuştur. ABD, Türkiye ve İsrail'in destek verdiği Eisenhower Doktrinini ile Arap ülkelerinin

⁶⁸ Philip Robins, *Turkey and the Middle East*, New York: The Royal Institute of International Affairs Council on Foreign Relations, 1991, s. 77.

⁶⁹ NA, FO, 371/121700/NR10344/1B, 24 Kasım 1956.

⁷⁰ Hüseyin Bağcı, *Türkiye'nin Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara: Metu Pres Yayınları, 2001, s.79-82.

⁷¹ BCA, Fon Kodu: 030-01-00-00, Yer No: 133.862.3, 22 Ocak 1957.

⁷² BCA, Fon Kodu: 030-00-00-01, Yer Adı: 6-35-1, 01 Temmuz 1957.

içişlerine müdahale etmeyi planlıyordu.⁷³ Eisenhower Doktrini, İsrail basını tarafından, başlangıçta Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya kaymasına neden olacağından ve Arap milliyetçilerini İsrail'e karşı daha saldırgan bir politika izlemesine zemin hazırlamasından duyulan endişe nedeniyle eleştirilmiştir. Ancak İsrail kısa bir süre sonra doktrine destek verme kararı almıştır.⁷⁴

1957 yılında Suriye'de komünist bir darbe olma ihtimali Batı ve Türkiye'nin Suriye'deki gelişmeleri yakından takip etmesine neden olmuştur. Türkiye, ABD'nin de desteği ile kendine yönelik doğrudan bir tehdit olarak gördüğü Suriye'deki gelişmelere karşı askeri önlemler alınca hem bölgede yalnızlaşmış hem de Arap ülkelerindeki Batı karşıtlığının güçlenmesine sebep olmuştur.⁷⁵ Suriye Krizi bir süredir planlanan Mısır-Suriye birleşmesini hızlandırmış ve iki ülkenin birleşmesi ile Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuştur. Buna tepki olarak, Irak ve Ürdün de 14 Şubat 1958'de Arap Federasyonu adı altında birleşmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşunu Ortadoğu'daki Batı yanlısı monarşiler, İsrail ve Türkiye tarafından, Arapların gücünü özellikle Nasır'ın etkisini arttıracığından dolayı kaygı ile karşılamışlardır.⁷⁶ Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Ortadoğu'da yarattığı etki 13 Şubat 1958'de NATO Konseyinde ele alınmıştır. Burada yapılan değerlendirmede bunun Arap milliyetçiliğinin güçlenmesi ve uzun vadede İsrail için tehlikenin artmasına sebep olabileceği üzerinde durulmuştur.⁷⁷

Süveyş Krizi sonrası İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki etkinliğinin zayıflaması ile birlikte ortaya çıkan güç boşluğu ABD ve Sovyetler Birliği tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bu durum Ortadoğu'da Soğuk Savaş kaynaklı gerilimlerin artmasına sebep olmuştur. Üstelik bu süreçte, Mısır lideri Nasır öncülüğünde Arap milliyetçiliği, bölgedeki Arap olmayan ve de Batı ile ilişkileri iyi olan devletleri hedef tahtasına koymuştur. Bunun sonucunda Ortadoğu'nun Arap olmayan ülkeleri, Nasır önderliğindeki Arap milliyetçisi hareket karşısında, birbirlerine daha fazla yaklaşmışlardır. Türkiye ve İsrail bu süreçte Arap milliyetçilerinin hedefi haline gelen iki Ortadoğulu ülke olarak bölgesel krizler sürecinde askeri siyasi, ekonomik ve istihbarı olarak birbirlerine ne kadar fazla ihtiyaç duyduklarını görmüşlerdir.

⁷³ Türkaya Ataöv, "Israel's Role in the Middle East", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 31, S1-4, 1976, s. 74.

⁷⁴ The New York Times, 7 Ocak 1957.

⁷⁵ Patrick Seale, *The Struggle for Syria A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*, London: Tauris, 1986, s.298-299.

⁷⁶ M. Palmer, "The United Arab Republic An Assessment of its Failure", *Middle East Journal*, (Winter 1966), 20(1), s. 60.

⁷⁷ NA, FO, 371/134387/VY10316/65, 13 Şubat 1958.

Özellikle Eisenhower Doktrini sonrası Ortadoğu'da meydana gelen krizler ABD'ye Türkiye'nin bölgedeki önemi tekrar hatırlatmıştır. Türkiye-ABD ilişkilerinde ekonomik sorunlara rağmen yakınlaşma arayışı başlamıştır.⁷⁸ Bu yakınlaşma Türkiye-İsrail ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir.

Türkiye ve İsrail arasında 1957 Suriye Krizi sonrası başlayan temasın ardından İsrail'in eski Ankara elçisi Eliahu Sasson, 8 Ocak 1958'de Başbakan Adnan Menderes'e, Türkiye-İsrail ilişkileri hakkında detaylı bir mektup yazmıştır. Sasson, mektubunda Menderes'e ve Fatih Rüştü Zorlu'ya Paris'te gerçekleşen NATO zirvesinde Filistin meselesini gündeme getirirken izlediği tutum için teşekkür etmiştir. Ayrıca Ocak 1958'de Ankara'da yapılacak Bağdat Paketi toplantısında İsrail karşıtı bir karar çıkmasının iki ülke arasındaki yakın ilişkiler üzerinde yaratacağı etkiye dikkat çekmiştir. Sasson, ayrıca Türkiye-İsrail ilişkilerinin gizlilik içinde yürütülmesinin önemini vurgulamıştır.⁷⁹ Ancak daha sonra bu gizlilikten rahatsızlık duyan ve bunu gayrimeşru bir ilişkiye benzeten İsrail tarafı olmuştur.⁸⁰

1958 yılının ilk günlerinden itibaren sıklaşan Türkiye-İsrail görüşmeleri Irak'ta General Kasım önderliğinde gerçekleşen darbe ile Batı karşıtı bir rejim kurulmasının etkisiyle, hızla bir ittifak anlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Irak'ta meydana gelen darbe Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Türkiye, Arap dünyasındaki ve Ortadoğu'daki en önemli müttefikini kaybetmiş, Ortadoğu politikasının omurgasını oluşturan Bağdat Paketi'nin geleceği belirsiz hale gelmiştir.⁸¹ Türkiye, Irak'ta meydana gelen darbeye birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin bölgedeki etkinliğinin artacağını düşünüyordu. Buna engel olmak için yeni bölgesel müttefikler aramaya başlamıştır. Irak ihtilali ve yaratacağı sonuçlar konusunda kendisi ile benzer görüşlere sahip İsrail ile yakınlaşarak Ortadoğu'da dengelerin aleyhine değişmesini engellemeye çalışmıştır. İsrail, Süveyş Krizi'nden beri bölgedeki muhtemel müttefikleri ile ilişkilerini geliştirmek istediğinden anlaşma masasına oturmaya hazırdı.⁸² Çünkü Nasır'ın Ortadoğu'da etkisinin artması sadece Türkiye'nin değil İsrail'in güvenliğini doğrudan etkileyecek sonuçlar doğurabilirdi. İsrail Başbakanı Ben Gurion bu nedenle Irak'ta meydana gelen darbeyi Türkiye ve İran tarafından

⁷⁸ Oral Sander, *Türk- Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1979, s. 152.

⁷⁹ BCA, Fon Kodu: 030-00-00-01, Yer Adı: 126-814-2, 08 Ocak 1958.

⁸⁰ Amikam Nachmani, "The Remarkable Turkish-Israeli tie", *Middle East Quarterly*, Cilt. 5, No. 2, Haziran 1998, s. 21.

⁸¹ Gencer Özcan, *Türkiye İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2005, s.30.

⁸² Orna Almog, *Britain, Israel and the United States, 1955-1958 Beyond Suez Cass Series--British Foreign and Colonial Policy*, London: Frank Cass, 2002, s. 200-201.

yapılacak bir askeri müdahale ile engellemeyi dahi ABD'ye teklif etmiştir.⁸³ 1956 Süveyş Krizi, 1957 Suriye Krizi, 1958 Ürdün ve Lübnan Krizleri ve Irak ihtilali ile birbirine daha fazla yaklaşan Türkiye ve İsrail, İsrail Başbakanı Ben Gurion'un 29-30 Ağustos 1958'de gizli bir şekilde Türkiye'ye gelmesiyle stratejik bir ittifak anlaşması yapmak için masaya oturmuştur.⁸⁴ Görüşmede Ben Gurion ve Menderes askeri işbirliği, istihbarat paylaşımı, ekonomik ve politik ilişkilerin geliştirilmesi konularında mutabık kalmışlardır. Ayrıca İsrail'in Türkiye'ye yapılan ABD yardımının artırılması, Türkiye'nin de ABD nezdinde girişimlerde bulunarak ABD'nin İsrail'e yönelik silah satışlarına koyduğu kısıtlamaların kaldırılması ve İsrail'in NATO ile ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda destek olması kararlaştırılmıştır.⁸⁵ Türkiye'de yapılan bu görüşmeler Türk tarafının talebi üzerine tam bir gizlilik içinde yürütülmüştür. Görüşmelerde diplomatik temsilciliklerin seviyesinin yükseltilmesi, ekonomik ve siyasi işbirliğinin artırılması öncelikli meseleler olarak konuşulmuştur.⁸⁶

ABD, İsrail'in Türkiye ile ittifak yapmak konusundaki girişimlerine tam destek vermiştir. ABD'ye göre oluşturulacak böyle bir ittifak ile Ortadoğu'daki Sovyetler Birliği etkinliği sınırlandırılacaktı. Bu nedenle ABD Dışişleri Bakanı Dulles Ortadoğu'da ittifaka dahil olması muhtemel ülkeler ile ön görüşmeler dahi yapmıştır.⁸⁷

İki taraf işbirliğine iten Ortadoğu'da yükselen Arap milliyetçisi hareketti. Türkiye ve İsrail bu görüşmeler sonrası istihbarat da dahil pek çok alanda işbirliğini arttırmaya yönelik bir anlaşma imzalamışlardır. Türkiye ve İsrail arasında yapılan ittifak, Arap ülkelerine yönelik çeşitli askeri planlamaları da kapsamıştır. 1959 yılında Türkiye ve İsrail Genelkurmay Başkanları İstanbul'da, Suriye üzerinde askeri baskı oluşturmak için bir araya gelmişlerdir. Suriye'ye yönelik bir askeri hareket gerçekleşmedi. Ancak bu toplantı bize iki ülke arasında kurulan ittifakın çerçevesini göstermesi bakımından önemlidir.⁸⁸

Türkiye ve İsrail'in Ortadoğu'daki Arap milliyetçisi harekete ve komünizme karşı ortak hareket etmesini hedefleyen Çevresel Pakt anlaşmaya taraf olan ülkeler arasında geniş çaplı bir istihbarat paylaşımını da içeriyordu. Çevresel Pakt çerçevesinde yapılan anlaşmalarla gerçekleşen bu istihbarat

⁸³ Elie Podeh, Onn Winckler, *Rethinking Nasserism Revolution and Historical Memory in Modern Egypt*, Florida: University Press of Florida, 2004, s. 84.

⁸⁴ İsmail Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz 1919–1993*, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, 1993, s. 72.

⁸⁵ Avi Shlaim, *The Iron Wall: Israel and the Arab World*, New York: Norton, 2000 s. 195-196.

⁸⁶ Almog, a.g.e., s. 200.

⁸⁷ *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 647.

⁸⁸ Yossi Alpher, *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies*, London: Rowman&Littlefield, 2015, s. 15

anlaşmasına en tipik örnek Türkiye-İsrail-İran arasında yapılan Trident (üçlü zıpkın) adı verilen üç ülke arasında detaylı istihbarat paylaşımını hedefleyen yapıların oluşturulmasıdır. Trident adı verilen bu organizasyon pek çok alanda üç ülkenin işbirliği yaparak İsrail'in çevresindeki Arap milliyetçisi çemberi kırmasına yardımcı olmayı hedeflemiştir.⁸⁹ Böylece Türkiye ve İsrail Ortadoğu'da meydana gelen olaylar karşısında daha aktif bir askeri ve politik işbirliği imkanıyla sahip olmuştur.⁹⁰

5. Türkiye'nin İsrail'den Uzaklaşması

Türkiye-İsrail ilişkilerinin hızla geliştiği bir dönemde, 27 Mayıs 1960'da meydana gelen darbe ile Türkiye, sadece iç politika değil dış politikada önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimden Türkiye İsrail ilişkilerini de etkilenmiştir. Ancak Türkiye-İsrail ilişkilerinde bu dönemde meydana gelen değişimi sadece Türk iç politikasındaki aktörlerin değişimi ile açıklamak yetersizdir. Demokrat Parti dönemi Türk dış politikasının kıyasıya eleştirildiği bu dönemde Batı dünyası, Sovyetler Birliği, Arap dünyası ve İsrail ile ilişkilerin ciddi bir muhasebesi yapılmıştır. Sonuçta Türk dış politikasının yürütücüleri İsrail ile ilişkilerin Arap dünyasında Türkiye'ye karşı oluşturduğu hoşnutsuzluğu Kıbrıs Meselesi gündeme geldiğinde ve bu konuda Arap ülkelerinin desteğine ihtiyaç olduğunda fark etmişlerdir. Bu nedenle Türkiye, özellikle 1964 sonrası İsrail ile ilişkileri sınırlayan, Arap ülkeleri ile ilişkileri geliştirme çabasında olan bir politika izlemeye başlamıştır.⁹¹

Aslında Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da meydana gelen darbenin ilk aylarında İsrail ile ilişkilerin alt yapısını güçlendirecek bazı kararlar alınmıştır. Kasım 1960'da yapılan Koli Özel Anlaşması, yine aynı ay içinde alınan kararla Türkiye'nin Tel-Aviv Büyükelçiliği'ne yeni araç alımlarının yapılması, Aralık 1960'da elçilik tahsisatının artırılması ve daha önce yapılmış ticaret anlaşmasının üzerinde çalışma yapılması buna başlıca örnekler olarak gösterilebilir. Ayrıca 21 Ağustos 1961'de ise savunma sanayii için stratejik bir maden olan kromun Türkiye'den İsrail'e ihracı için görüşmeler başlamıştır.⁹²

⁸⁹ *March 1979 Israel Foreign Intelligence and Security Services*, Central Intelligence Agency USA, s. 24.

⁹⁰ Meron Medzini, *Golda Meir A Political Biography*, Tel-Aviv: Yediot Aharonot Sifrei Hemed, 2008, s.347.

⁹¹ *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 784.

⁹² Ceyhan Demirkollu, *1948-1983 Dönemi Türkiye-İsrail Siyasi İlişkileri*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2016, s. 70., BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 157-28-3, 19 Kasım 1960., BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 157-29-16, 25 Kasım 1960 BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 158-34-10, 19 Aralık 1960., BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 161-44-20, 21 Ağustos 1961.

Türkiye ile İsrail arasında 18 Mart 1960'da imzalanan ticaret anlaşması ve ek protokollerinin 8 Mayıs 1963'te yürürlüğe girmesinin ardından⁹³ iki ülke arasındaki teknik işbirliği programını görüşmek üzere 14 Mart 1964'te Türkiye'den bir heyet İsrail'e gitmek üzere görevlendirilmiştir.⁹⁴ 1964 yılında iki ülke arasında Teknik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.⁹⁵ 27 Mayıs sonrası İsrail ile ilişkileri geliştirmek için atılan bir diğer adım Şubat 1962'de Türk hükümetince Tel-Aviv'de bir Haber Bürosu kurma kararının alınmasıdır.⁹⁶ Türkiye-İsrail ilişkilerinin alt yapısının iyileştirilmesinde İsrail'in istekli tavrı etkili olmuştur. İsrail 27 Mayıs 1960'daki darbenin ardından Türkiye'deki yeni rejim ile ilişkileri geliştirmek amacıyla üst düzey temaslara başlamıştır. İsrail Başbakanı David Ben Gurion tarafından 9 Mart 1963'te Başbakan İsmet İnönü'ye yollanan mektup, İsrail'in Türkiye ile ilişkilerine verdiği önemi göstermektedir. David Ben Gurion İnönü'ye yazdığı mektupta Türkiye'deki İsrail temsilcisi Moshe Sasson'un elçi sıfatı ile görev yapması için yeniden agreman talebinde bulunulmuştur. Ayrıca Ben Gurion, TBMM'de son dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleştirilmesi konusunda iktidar ve muhalefet kanadından gelen taleplerin, kendilerinde yarattığı memnuniyeti ifade etmiştir. Ben Gurion, İnönü'ye Türkiye-İsrail ilişkilerinin mimarı diye hitap etmiş, Türkiye ve İsrail ilişkilerinde tam ve açık diplomasinin iki tarafça arzu edildiğine dikkat çekmiştir. İnönü bu mektuba verdiği cevapta iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için yaptığı çalışmalardan dolayı Ben Gurion'a teşekkür etmiş, iki tarafın Türkiye-İsrail ilişkilerindeki yakınlaşmanın önündeki engelleri kaldırmak konusunda kararlı olduğunu belirtmiştir. İnönü, yakın zamanda Türkiye-İsrail ilişkilerinde açık diplomasi ile yeni bir işbirliği devresinin başlayacağını ümit ettiklerini belirtmiştir.⁹⁷

1960'lı yılların ortasına gelindiğinde Sovyetler Birliği tehlikesinden korunmak ve ülkeyi kalkındırmak için ABD yardımlarına bel bağlayan Türkiye, artık dış politikasını ABD ekseninde sürdürmeyeceğini görmüştür. Türkiye, Kıbrıs sorunu, iç politikada yükselen ABD karşıtlığı, Soğuk Savaş'ta yumuşama ile birlikte bloklar arası diyalogun artması, Bağlantısızlar hareketinin BM'de artan rolü gibi sebeplerden dolayı ABD ile ilişkilerini sınırlandırmıştır.⁹⁸ Türkiye'nin Batı ittifakı özellikle ABD ile ilişkilerini sınırlandırmaya çalıştığı bu dönemde ABD ile İsrail arasındaki ilişkiler hızla

⁹³ BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 169-23-11, 08 Mayıs 1963.

⁹⁴ BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 176-15-6, 14 Mart 1964.

⁹⁵ BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 179-39-13, 07 Temmuz 1964.

⁹⁶ BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 168-7-13, 02 Şubat 1962.

⁹⁷ BCA, Fon Kodu: 030-01-00-00, Yer Adı: 7-43-22, 14 Mayıs 1963.

⁹⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayın, 1994, s.487-488.

gelişmiş, önce Başkan Kennedy ardından Başkan Johnson döneminde ABD, İsrail ile ilişkileri geliştirme siyasetini sürdürmüştür.⁹⁹ ABD ve İsrail arasında artan yakınlık Türkiye-İsrail ilişkilerini de etkilemiştir. Türkiye bu süreçte adım adım Arap-İsrail çatışmasındaki tarafsız siyasetini terk etmeye ve Arap tezlerini destekleyen bir politikaya yönelmeye başlamıştır.¹⁰⁰

Periferik Anlaşma ile ilgili sorunlar ise Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da Demokrat Parti'nin askeri darbe ile devrilmesi ve Kıbrıs sorununda Batılı ülkelerin özellikle ABD'nin desteğini yeterince yanında göremeyen Türkiye'nin Arap ülkeleri ile yakınlaşma siyaseti izlemesi ile başlamıştır.¹⁰¹

Arap ülkeleri ve Bağlantısızlar ile yakınlaşmak ise Türkiye için hiç kolay olmamıştır. 5-11 Ekim 1964'te Kahire'de toplanan Bağlantısızlar Konferansı'nda Makarios'un tezleri benimsenmiş ve sonuç bildirisinde Kıbrıs'ın kendi kaderini belirleme hakkı olduğu belirtilmiştir. Bu toplantının ardından Türkiye, ertesi yıl Cezayir'de yapılacak konferansa kadar Arap ülkeleri ve Bağlantısızlar nezdinde yoğun girişimlerde bulunmuştur.¹⁰² Ancak Türkiye'nin Arap ülkelerinden istediği desteği alması kolay olmamıştır. Türkiye uzun süre BM'de Kıbrıs hakkında yapılan görüşmelerde Arap ülkelerinin desteğini alamamıştır.¹⁰³

Bu zorlukları aşmak için Türkiye 1965 yılından itibaren Arap dünyasına yönelik üst düzey yetkililerin ağızından açık mesajlar vermeye başlamıştır. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Cumhuriyet Senatosu'nda yaptığı konuşmada Arap dünyası tarafından Türkiye'nin şimdikiye kadar yanlış anlaşıldığını ve bu yanlış anlaşılmanın ortadan kalkması gerektiğini vurgulaması, Türkiye ile Arap dünyası, dolayısıyla Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu.¹⁰⁴

Arap ülkeleri ile yakınlaşmak isteyen Türkiye, Altı Gün Savaşı'na giden krizin ilk günlerinden itibaren gelişmeleri dikkatle izlemiştir. Türkiye bu süreçte izlenecek politikayı belirlemek için Ortadoğu'da görevli büyükelçileri Ankara'ya çağırılmış ve toplantı sonrası bu krizde Arap ülkelerinden yana bir politika izleyeceğini belirtmekten çekinmemiştir.¹⁰⁵ Altı Gün Savaşı başladığında

⁹⁹ https://mfa.gov.tr/MFA_Graphics/MFA%20Gallery/Israel60/ch10.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2018)

¹⁰⁰ Amikam, *Israel, Turkey and Greece*, s. 69-70.

¹⁰¹ Aras, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, s.121.

¹⁰² Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 527-528,

¹⁰³ Milliyet, 16 Aralık 1965.

¹⁰⁴ Meliha Benli Altunışık, *Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik Güvenlik*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1993, s. 184., *Cumhuriyet Senatosu Tutanakları*, 4. Dönem 24. Cilt 36. Birleşim – 01.02.1965, s. Sayfa 1015-1016.

¹⁰⁵ Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna*, s.154.

Türkiye, Arap ülkeleri ile yakınlaşma siyaseti izlemeye devam etmiş ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, 8 Haziran 1967'de TBMM'de açık bir şekilde Türkiye'deki üslerin Arap ülkelerine karşı kullanılmayacağını söylemiştir.¹⁰⁶ Türkiye savaş başlar başlamaz BM Genel Kurulu'nu olağanüstü toplantıya çağırmiş ve BM'de Arap ülkelerinin en önemli destekçisi olmuştur. Üstelik hiç zaman kaybetmeden Türk Kızılay'ı Arap ülkelerinde savaştan zarar görenlere yardım etmek için görevlendirilmiştir.¹⁰⁷ Türkiye ayrıca savaş esnasında topraklarını genişleten İsrail'i savaş yoluyla toprak elde etmeye karşı olduğunu duyurarak kınamıştır. Arap ülkeleri de Türkiye'ye çağrıda bulunarak Ortadoğu'da dış ticarete İsrail yerine Arap ülkelerini tercih etmesi gerektiği yönünde bir tavsiye kararı almıştır.¹⁰⁸ Türkiye, Altı Gün Savaşı boyunca izlediği siyasetle Arap ülkelerinin takdirini kazanmıştır.

Türkiye, Altı Gün Savaşı'nda açık bir şekilde Arap ülkelerini desteklemesine ve İsrail'i kınamasına rağmen İsrail ile ilişkilerinde dramatik bir değişim gerçekleşmemiştir. Nitekim El Aksa Cami'ne yönelik 21 Ağustos 1969'da gerçekleşen sabotajın ardından 22-25 Eylül 1969'da Rabat'ta gerçekleşen İslam Ülkeleri Zirvesi'nde Filistin meselesi ile ilgili çok önemli kararlar alınmıştır. Burada alınan İsrail ile her türlü ilişkiyi kesme kararı, toplantıya katılan Dışişleri Bakanı Çağlayangil tarafından reddedilmiştir. Türkiye'nin bu kararına İran da destek vermiştir. Bu durum Türkiye ile Arap ülkeleri arasında yeniden soğuk rüzgârlar esmesine neden olmuştur. Bu zirvede temeli atılan İslam Konferansı Örgütü içinde Türkiye, İsrail ve Arap ülkelerine karşı daha temkinli bir politika izlemeye başlamıştır. Rabat'taki toplantıdan sonra yayınlanan bildiriye Türkiye'nin "BM'de kabul veya tasvip ettiği kararlara uygunluğu oranında" desteklediği yönünde bir cümle ekletmesi, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile yakınlaşırken İsrail'i karşısına almak istemeyen politikasının özeti niteliğindedir.¹⁰⁹

6. Yom Kippur Savaşı Sonrası İlişkiler

Arap ülkelerinin İsrail'e yönelik sürpriz saldırısı ile 6 Ekim 1973'te başlayan Yom Kippur Savaşı aslında Arap ülkelerinin Altı Gün Savaşı'ndan beri İsrail'e karşı izlediği yıpratma savaşının bir sonucuydu. Arap ülkelerinin önleyici savaş amacıyla kendilerine saldırmadan önce İsrail'e karşı hareket geçme kararı almaları üzerine taraflar arasında topyekûn savaş başlamıştır.¹¹⁰ Türkiye, ABD

¹⁰⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dosya: 02, Cilt: 18, B: 115, O: 02, 08.06.1967. ss. 168-169.

¹⁰⁷ Türkaya Ataöv, "The Palestine Question and Turkey", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. C, 34, S. 1, 1979, s.24.

¹⁰⁸ Altunışık, *Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik Güvenlik*, s. 185.

¹⁰⁹ *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 792-799., Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, s. 290-292., Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna*, s. 167-169

¹¹⁰ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 715-716.

ve Sovyetler Birliği'nin de karşı karşıya geldiği savaşta ABD'ye İsrail'e yardım amacıyla İncirlik Üssü'nü kullanma izni vermezken, Sovyetler Birliği'ne, Arap ülkelerine yardım amacıyla hava sahsını kullanmasına izin vermiştir [mmk4].¹¹¹

Türkiye'nin Yom Kippur Savaşı'nın başındaki bu tutumu tesadüfi değildi. Savaş öncesi Türkiye-İsrail ilişkilerinde soğukluk devam ediyordu. Fakat iki ülke halen temastaydı. Hatta 1973 Arap İsrail Savaşı'ndan kısa bir süre önce 18 Eylül 1973'te Türkiye Tel-Aviv'deki temsilcisini yenilenmiş bu göreve Ahmet Asım Akyamaç Maslahatgüzar olarak atanmıştır.¹¹² Ancak savaş sonrası ilişkiler Türkiye'nin Arap ülkelerinden gelen tepkilerden çekinmesi nedeniyle zayıflamıştır. Tüm bunlara rağmen Türkiye, İsrail'deki gelişmeleri yakından izlemiş, İsrail'den gelen turist sayısı nedeniyle 6 Şubat 1974'te Tel-Aviv'de bir Basın-Yayın ve Turizm Müşavirliği açma kararı almıştır.¹¹³

Aynı günlerde İslam Konferansı Örgütü'nün 22-24 Şubat 1974'te Lahor'da yaptığı toplantıdan sonra yayınlanan Lahor Bildirisi'nde üye ülkelere İsrail ile ilişkileri kesmek yönündeki çağrı tekrarlanmış, Türkiye ise bu karara şerh koymuş ve bu kararın bağlayıcılığı olmadığını açıklamıştır.¹¹⁴ 1975 yılına gelindiğinde ise artık İslam Konferansı Örgütüne üye olan ve Filistin Kurtuluş Örgütü ile yakınlaşan Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri önemli ölçüde soğumuştur. Türkiye bu dönemde Filistin Kurtuluş Örgütü ile yakınlaşarak BM Genel Kurulu'nda, Kıbrıs konusunda yaşadığı yalnızlığını azaltmak istiyordu. Nitekim 10 Kasım 1975'te BM Genel Kurulu'nda Siyonizm'in ırkçılığın bir türü olduğuna dair karar tasarısını Arap ülkeleri ile birlikte hareket ederek desteklemiştir.¹¹⁵

Yom Kippur Savaşı'nın ardından Türkiye ile İsrail ilişkilerinde yaşanan en önemli gelişimlerden biri Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Türkiye'de büro açmasıdır. Filistin Kurtuluş Örgütü'nden gelen talep üzerine büro açma izni için müzakereler dışişleri bakanlığı aracılığı ile 8 Mayıs 1976'da başlamıştır.¹¹⁶ Türkiye'nin Filistin Kurtuluş Örgütü ile ilgili bu kararı aldığı günlerde İstanbul'da gerçekleşen İslam Konferansı Örgütü toplantısında Türkiye, örgüte tam üye olmuştur. Bu toplantı sonrası İsrail ve Siyonizm kınanmıştır. Ancak Türkiye toplantı kararlarına anayasasına ve Türk dış politikasının genel ilkelerine uygunluğu oranında kararlara katılır, kaydını daha sonra konferans sekterliğine

¹¹¹ *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 795.

¹¹² BCA, Fon Kodu: 030-11-01-00, Yer Adı: 394-47-17, 18 Eylül 1973.

¹¹³ BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer No: 352-131-12, 08 Mayıs 1976.

¹¹⁴ Milliyet, 26 Şubat 1974.

¹¹⁵ *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 799-800., *Middle East Turkey and the Atlantic Alliance*, (Ed. Ali L. Karaosmanoğlu- Seyfi Taşhan), Ankara: Foreign Policy Institute 1987, s. 19.

¹¹⁶ BCA, Fon Kodu: 030-0-018-001-002, Yer No: 352-131-12, 08.05.1976

bildirmiştir. Böylece Türkiye, İsrail karşıtı kararları sınırlı ölçüdeki destekleyebileceğini tekrar göstermiştir.¹¹⁷

Türkiye'nin bu dönemde Filistin meselesinde Arap tezlerini daha yüksek sesle dile getirmesinde Kıbrıs sorununda Arap lkelerinin desteğini alma isteği, iç politikada gerek muhafazakar gerek sol tabandan İsrail ile ilişkilere yönelik eleştiriler etkili olmuştur. Bu faktörlere ek olarak Yom Kipur Savaşının ardından Arap lkelerinin başlattığı petrol ambargosundan en alt seviyede etkilenmek isteyen Türkiye, Arap ülkelerine daha fazla yaklaşmıştır.¹¹⁸ Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'a gerçekleştirdiği Barış Harekatı'nın ardından ABD ambargosuna maruz kalmış, petrol krizi Türkiye'nin Irak, Libya, Suudi Arabistan ve Körfez lkeleri ile ekonomik işbirliğinin artmasını sağlamıştır. Bu durum Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilere dolayısıyla da 1950'lerden beri ABD ile ilişkilerle paralel yürüyen Türkiye-İsrail ilişkilerine zarar vermiştir.¹¹⁹

Filistin Kurtuluş rgt'n Filistin'in tek meşru temsilcisi kabul eden ve İslam lkeleri ile yakınlaşma siyasetini sürdüren Türkiye, bu politikasının sonuçlarını almıştır. Türkiye, 1977'de Tripoli'de toplanan İslam Konferansı rgt toplantısında Kıbrıs konusunda ye ülkelerin açık desteğini almayı başarmıştır. Türkiye 1979'da Filistin Kurtuluş rgt'nün Türkiye'de temsilcilik amasına izin verirken bu temsilciliğin İsrail temsilcisi ile aynı seviyede yani maslahatgüzar seviyesinde olmasına dikkat etmiştir. Bu bize Türkiye'nin Arap lkeleri ile İsrail arasındaki dengeyi halen korumaya dikkat ettiğini göstermektedir.¹²⁰

1970'li yılların ikinci yarısına gelindiğinde Türk bürokrasisi İsrail ile ilişkileri şekilden ibaret olarak nitelendiriyor ve Arap lkeleri ile ilişkilere İsrail ile ilişkilerden daha fazla önem verdiğini raporlarında belirtiyordu. Üstelik İsrail ile ilişkilerin halen devam etmesinin sebebi, bu ülkenin BM'ye ye olan bir devlet olması nedeniyle ilişkilerin BM hukuku çerçevesinde sürdüğü vurgulanıyordu.¹²¹ Tüm bu olumsuz tabloya rağmen Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesinin önündeki en önemli engellerden biri olan Arap ülkelerinden gelecek tepkilerden duyulan kaygıyı azaltacak bazı gelişmeler olmuştur. 29

¹¹⁷ Milliyet, 16 Mayıs 1976.

¹¹⁸ *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 796-797.

¹¹⁹ Ali Karaosmanđlu, "Turkey's Security and the Middle East", *Foreign Affairs*, Fall 1983; 62, 001; s. 163-164.

¹²⁰ *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 795.

¹²¹ Demirkollu, *1948-1983 Dönemi Türkiye-İsrail Siyasi İlişkileri*, s.100.

Mart 1979'da Mısır ile İsrail arasında yapılan anlaşma ile Türkiye, İsrail'e yönelik politikasında manevra alanı kazanmıştır.¹²²

Ancak bu dönemde İsrail ile ilişkiler Türkiye'nin hassas iç politik dengelerinde de belirleyici olmaya devam etmiştir. Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in düşürülmesi ile sonuçlanacak ve Konya Milletvekili Necmettin Erbakan tarafından 29 Temmuz 1980'de meclise verilen gensoru görüşmeleri öncesi, gensoru sahipleri İsrail ile ilişkilerin kesilmesi durumunda gensoruyu geri çekebileceklerini belirtmişlerdir.¹²³

7. Soğuk Savaşın Sonuna Doğru Yeniden Yakınlaşma

İsrail Parlamentosu'nun 29 Temmuz 1980'de kabul edilen kanun ile İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak ederek Kudüs'ün tamamını İsrail devletinin başkenti ilan etmesi nedeniyle Türkiye-İsrail ilişkileri toparlanma eğilimindeyken yeniden zayıflamıştır.¹²⁴ Bu karar 12 Eylül 1980 sonrası Türkiye-İsrail ilişkilerini etkileyen en önemli olaylardan biri olmuştur. Türkiye bu karar üzerine önce Kudüs'teki konsolosluğu kapatma kararı almıştır.¹²⁵ Darbe sonrası kurulan Bülent Ulusu Hükümeti 1 Aralık 1980'de Tel-Aviv'deki temsilcisini maslahatgüzardan ikinci katip seviyesine düşürmüştür.¹²⁶

Türkiye'nin tepkisi üzerine ABD devreye girmiş ABD Senatosu'ndan bir grup Türkiye'ye mektup yollayarak bu konuda alınan karara itiraz etmişlerdir. Türkiye-ABD ilişkilerinde normalleşmenin tam olarak gerçekleşmediği bu dönemde ABD'den gelen tepkiye askeri yönetim sert tepki göstermiş ve Türkiye'ye gelmek isteyen bir İsrail sporcu kafilesine vize vermemiştir.¹²⁷

Ancak Türkiye'nin ABD ile iyi olmayan ilişkilerine İsrail ile yaşadığı problemleri de ekleyerek daha da kötü hale getirme lüksü yoktu. Çünkü darbe sonrası yaşanan insan hakları ihlalleri nedeniyle Avrupa ülkeleri ile ilişkileri ciddi anlamda kesintiye uğramıştı. Türkiye yalnızlaştığı bu ortamda ABD'ye yakınlaşmak zorunda kalmıştır. ABD'ye yaşanan Türkiye 1960'ların ortalarından beri izlediği çok yönlü dış politikadan ABD etkisinde dış politikaya geçiş yapmıştır. Bu durum İsrail ile ilişkilerin yumuşamasında da etkili olmuştur.¹²⁸

¹²² "The Camp David Agreements for Middle East Peace Source" *Journal of Palestine Studies*, Vol: 8, No: 2 (Winter, 1979), pp. 205-214

¹²³ Milliyet, 30 Temmuz 1980. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5 Cilt: 16, Toplantı: 3, 29 Temmuz 1980, s.670.

¹²⁴ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, s. 461.

¹²⁵ Milliyet, 29 Ağustos 1980.

¹²⁶ *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 646., Milliyet, 01 Aralık 1980.

¹²⁷ Tavlaş, "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat ilişkileri", s. 15.

¹²⁸ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995. s.195-196

Bu ortamda Türkiye-İsrail ilişkilerinde normalleşme için adımlar atılmaya başlanmıştır. Hahambaşı David Aseo, 12 Şubat 1982'de Devlet Başkanı Kenan Evren'i ziyaret etmiş ve Ermeni terör örgütü ASALA'nın Türk diplomatlara yönelik saldırılarından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.¹²⁹ Türkiye'deki İsrail Maslahatgüzarı Alon Liel, 25 Haziran 1983'te yaptığı açıklamada ise Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin zayıflığının talihsizlik olduğunu belirtmiş ve iki ülkenin Batı ittifakının bir parçası olduğunu ve iki ülke arasında herhangi bir sorun olmadığını açıklamıştır.¹³⁰ Kısa bir süre sonrada iki ülke İsrail'den gelen teklif üzerine başlayan ASALA'ya karşı istihbarat paylaşımı ve operasyonlarla yakınlaşmıştır.¹³¹ Bu yakınlaşmanın neticesinde Eylül 1986'da Türkiye İsrail ile diplomatik ilişkilerini yeniden elçilik düzeyine çıkartmıştır.¹³²

Türkiye-İsrail ilişkilerindeki yakınlaşmanın somut sonuçları uluslararası politikada görülmeye başlanmıştır. 1988 [mmk5]yılında BM'de yapılan bazı oylamalarda ve Arap ülkelerinin İsrail aleyhine girişimlerinde Türkiye, İsrail lehine hareket etmiştir.¹³³ Üstelik bu dönemde Filistin Devleti'nin kurulması ve bu devletin Türkiye tarafından tanınması Türkiye-İsrail ilişkilerini kesintiye uğratmamıştır. 1980'li yılların ikinci yarısında, 1990'lara damgasını vuracak Türkiye-İsrail stratejik ittifakının temelleri atılmıştır.

Sonuç

II. Dünya Savaşı ardından oluşan iki kutuplu sistem Türk dış politikasını belirleyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Soğuk Savaş'ta Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini Batı ve Soğuk Savaşın seyri belirlemiştir. Türkiye-İsrail ilişkileri, 1949'da İsrail'in tanınmasının ardından yaşanan tüm iniş çıkışlarda ve 1991'de [mmk6]İsrail ile ilişkilerin büyükelçilik seviyesine çıkarılmasında, Soğuk Savaş'ın etkisini görmek mümkündür. Türkiye, Soğuk Savaş boyunca Batılı ülkeler, özellikle ABD ile iyi ilişki içinde olduğu dönemlerde İsrail ile yakınlaşmış, kötü olduğu dönemlerde de İsrail'den uzaklaşmıştır. Üstelik Türkiye ve İsrail, Soğuk Savaş ve bloklar arası gerilimlerin Ortadoğu'da yarattığı krizlerde birbirine yaklaşmıştır.

¹²⁹ Milliyet, 13 Şubat 1982

¹³⁰ Milliyet, 25 Haziran 1983.

¹³¹ Tavlaş, "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat ilişkileri", s. 17.

¹³² Türel Yılmaz, "Türkiye-İsrail ilişkileri: Tarihten Günümüze", *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 5, Sayı: 1, Ankara, 2010, s. 17.

¹³³ M. Hakan Yavuz- Mujeeb R. Khan: "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict. Duality and Development (1950-1991)", *Arab Studies Quarterly*, 14 (4) Fall 1992, s.10

II. Dünya Savaşı'nın ardından İsrail Devleti'ni kurulması Ortadoğu'da meydana gelen en önemli hadiselerden biridir. Türkiye yeni kurulan İsrail Devleti'nin tanıyan ilk Müslüman ülke olarak İsrail dış politikasında uzun süre alternatifsiz aktör olmuştur. Soğuk Savaş boyunca yaşanan gerilimlerde İsrail'in Türkiye'yi teskin edici politikasının altında yatan en önemli gerekçede budur. Üstelik Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'daki yansımaları diyebileceğimiz Süveyş Krizi, Suriye Krizi, Irak İhtilali gibi olaylarda iki ülke bölgede yalnızlaştıkça birbirine daha fazla yaklaşmıştır.

27 Mayıs 1960'da Demokrat Parti'nin iktidardan uzaklaşması, Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir anda köklü değişim yaratmamıştır. 27 Mayıs sonrası iki ülke arasındaki ilişkileri şekillendiren, Kıbrıs meselesi ile birlikte Türk kamuoyunda Batı ile ilişkilerden duyulan rahatsızlığın su yüzüne çıkması olmuştur. 1960'lı yılların ikinci yarısında Türkiye-İsrail ilişkilerinin soğumasında, iki ülke arasındaki sorunlardan ziyade Türkiye'nin dış politikada yeni denge arayışı etkili olmuştur. Aynı dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan sorunlar Türkiye-İsrail ilişkilerini de etkilemiştir. Altı Gün Savaşı Türkiye'nin İsrail'e karşı bir süredir sergilediği soğuk tutumun meşrulaştırılması için bir araç olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs sorunu nedeniyle ABD ile ilişkilerinin durma noktasına geldiği 1970'li yıllarda iç politikada yükselen İsrail karşıtlığı, uluslararası politikada İsrail'in BM kararlarına karşı kayıtsız tutumunun yarattığı hoşnutsuzluk, Türkiye'nin Ortadoğu'da Arap İslam ülkelerini öncelikli partner olarak gören yaklaşımına rağmen, Türkiye-İsrail ilişkileri kesilmemiştir.

12 Eylül 1980'den sonra Türkiye ve İsrail ilişkileri yeniden toparlanma evresine girmiştir. Bunda Türkiye-ABD ilişkilerindeki iyileşme, İran İslam Devrimi ile Ortadoğu'da oluşan yeni denklem belirleyici olmuştur. Bu şartlar altında iki ülke Soğuk Savaş'ın son günlerinde Ortadoğu'da işbirliğinin zorunluluğunu görmüşlerdir. Yeniden yakınlaşmanın zorlu bir süreç olmadığı kısa sürede anlaşılmıştır. Çünkü Soğuk Savaş boyunca inişli çıkışlı devam eden ve ilişkilerin kötüleşmesine sebep olan faktörler doğrudan değil dolaylı faktörlerdir. Üstelik iki ülkenin yakınlaşma gerekçeleri somut tehditlere karşıdır ve iki tarafın çıkarlarına hizmet edecek niteliktedir. Soğuk Savaş'ını bitimi ile birlikte ilişkilerin hızla toparlanması ve yeniden stratejik işbirliğine doğru evrilmesinde bu durum etkili olmuştur.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri****İngiliz Arşivi**

- NA, FO, 371/91223, 28 Eylül 1951.
NA., FO, 371/95278, 05 Kasım 1951.
NA, FO, 371/115821/VR10344/1, 4 Şubat 1955.
NA, FO, 371/115821/VR10344/2, 9 Ağustos 1955.
NA, FO, 371/119078/JE14211/34, 28 Temmuz 1956.
NA, FO, 371/119113/JE14211/966, 14 Ağustos 1956.
NA, FO, 371/121700/VR10344/1B, 24 Kasım 1956.
N.A., FO, 371/130174/RK1011/1, 31 Ocak 1957.
NA, FO, 371/134387/VY10316/65, 13 Şubat 1958.

Türkiye Cumhuriyeti Arşivi

- BCA, Fon Kodu: 030-01-00-00, Yer No: 5-23-8, 05 Eylül 1947.
BCA, Fon Kodu: 030-10-00-00, Yer No: 266-793-49, 08 Aralık1947.
BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı:118-108-3, 24 Mart 1949.
BCA, Fon Kodu: 030-10-00, Yer Adı: 131-942-5, 14 Kasım 1949.
BCA, Fon Kodu: 030-11-01, Yer Adı: 210-37-2, 26 Kasım 1949.
BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı:129-39-5, 14 Mayıs 1952.
BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 136-48-3, 20 Mayıs 1954.
BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 138-112-14, 04 Şubat 1955.
BCA, Fon Kodu:030-18-01-02, Yer Adı: 145-107-7, 17 Ocak 1957.
BCA, Fon Kodu: 030-01-00-00, Yer No: 133.862.3, 22 Ocak 1957.
BCA, Fon Kodu: 030-00-00-01, Yer Adı: 6-35-1, 01 Temmuz 1957.
BCA, Fon Kodu: 030-00-00-01, Yer Adı: 126-814-2, 08 Ocak 1958.
BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 157-28-3, 19 Kasım 1960.
BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı:157-29-16, 25 Kasım 1960.
BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 158-34-10, 19 Aralık 1960.
BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 161-44-20, 21 Ağustos 1961.
BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 168-7-13, 02 Şubat 1962.
BCA, Fon Kodu: 030-01-00-00, Yer Adı: 7-43-22, 14 Mayıs 1963.

- BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 169-23-11, 08 Mayıs 1963.
 BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 176-15-6, 14 Mart 1964.
 BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 179-39-13, 07 Temmuz 1964.
 BCA, Fon Kodu: 030-11-01-00, Yer Adı: 394-47-17, 18 Eylül 1973.
 BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer Adı: 311-11-12, 06 Mart 1974.
 BCA, Fon Kodu: 030-18-01-02, Yer No: 352-131-12, 08 Mayıs 1976

Kitaplar

- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayın, 1994.
- Almog, Orna, *Britain, Israel and the United States, 1955-1958 Beyond Suez Cass Series--British Foreign and Colonial Policy*, London: Frank Kass, 2002.
- Alpher, Yossi, *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies*, London: Rowman&Littlefiled, 2015.
- Altunışık, Meliha Benli, *Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik Güvenlik*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1993.
- Aras, Bülent, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.
- Armaoğlu, Fahir, *20. yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.
- Bağcı, Hüseyin, *Türkiye'nin Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara: Metu Pres Yayınları, 2001.
- Bostanoğlu, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası: Kuram ve Siyasa*, Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- Canatan, Yaşar, *Türk-İrak Münasebetleri 1926-1958*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996.
- Demirkollu, Ceyhun, *1948-1983 Dönemi Türkiye-İsrail Siyasi İlişkileri*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2016.
- Dursunoğlu, Alptekin, *Stratejik İttifak: Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2000.
- Erkin, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar, Washington Büyükelçiliği*, C.II. K.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

- Fellman, David, *Political Systems of the Middle East in the 20th Century*, Dodd, Mead & Company, Inc., 1970.
- Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Arab-Israeli Dispute*, 1955, Volume: XIV Document: 150, Washington, 09 July 1955.
- Giritli, İsmet, *Superpowers in the Middle East*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1972.
- Gönlübol, Mehmet, *Turkish Participation in the United Nations 1945-1954*, Ankara: University of Ankara, 1965.
- Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev. Petek Demir) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- Halloum, Ribhi, *Belgelerle Filistin Dün, Bugün, Yarın*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989.
- Hurewitz, J.C., *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*. (Çev: Nusret Özselçuk), Londra: Pall Mall, 1969.
- Kılıç, Altemur, *Turkey and the World*, Washington, D.C.: Public Affairs Press, 1959.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.
- March 1979 Israel Foreign Intelligence and Security Services*, Central Intelligence Agency USA.
- McNamara, Robert, *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East 1952-1967 From The Egyptian Revolution to the Six Day War*, London: Frank Cass, 2003.
- Medzini, Meron, *Golda Meir A Political Biography*, Tel-Aviv: Yediot Aharonot Sifrei Hemed, 2008.
- Middle East Turkey and the Atlantic Alliance*, (Ed. Ali L. Karaosmanoğlu- Seyfi Taşhan), Ankara: Foreign Policy Institute 1987.
- Nachmani, Amikam, *Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean*, London: Frank Cass, 1987.
- Özcan, Gencer, *Türkiye İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2005.
- Öztürk, Recep, *Batı Faktörünün Etkisinde Türkiye-İsrail İlişkilerinin Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: 2004.
- Podeh, Elie- Winckler, Onn, *Rethinking Nasserism Revolution and Historical Memory in Modern Egypt*, Florida: University Press of Florida, 2004.

- Robins, Philip, *Turkey and the Middle East*, New York: The Royal Institute of International Affairs Council on Foreign Relations, 1991.
- Sachar, Howard M., *Egypt and Israel*, New York: Richard Marek Publishers, 1981.
- Sander, Oral, *Türk- Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1979.
- Seale, Patrick, *The Struggle for Syria A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*, London: Tauris, 1986.
- Sever, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997.
- Shlaim, Avi, *The Iron Wall: Israel and the Arab World*, New York: Norton, 2000.
- Soysal, İsmail, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz 1919-1993*, İstanbul: Ortadoğu Ve Balkan İncelemeleri Vakfı, 1993.
- Taylor, Alan R., *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasisinin Analizi*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.
- Turkish-Israeli Relations 1949-2010- Türkiye-İsrail İlişkileri 1949-2010*, (Ed. Alon Liel-Can Yirik), İstanbul: İstanbul Kültür University, 2010.
- Türk Dış Politikası 1919-1980: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, (Ed. Baskın Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Yetkin, Çetin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995.

Makaleler

- "Arab Nationalism and the Crises", *Middle East Journal*. 104 (1956 Fall).
- "The Camp David Agreements for Middle East Peace Source" *Journal of Palestine Studies*, Vol: 8, No: 2 (Winter, 1979).
- "Turkish-Israeli Tie Hints of Rival to Arab League", *The Christian Science Monitor*, 19 Dec. 1950; p. 6
- Ataöv, Türkaya, "Israel's Role in the Middle East", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 31, S1-4, 1976.
- Ataöv, Türkaya, "The Palestine Question and Turkey", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. C, 34, s. 1, 1979.

- Berber, şarika Gedikli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Yahudiler'in Türkiye Cumhuriyeti'ne Uyum Süreci: (Moiz Kohen Örneği) ", *Turkish Studies*, Fall 2012, Volume: 7/4, Ankara, 2012.
- Erhan, Çağrı, "Hilal ve Sion Yıldızı Türk-İsrail İlişkileri bin Dünü ve Bugününe Kısa Bir Bakış" *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: 21 Sayı: 202, Ağustos-Eylül 1997.
- Erhan, Çağrı, "Türkiye'nin İsrail İle İlişkileri (1948-2001) ", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 17, Ankara: Yeni Türkiye Yay, 2002.
- Karaosmanoglu, Ali, "Turkey's Security and the Middle East", *Foreign Affairs*, Fall 1983; 62, 001.
- Nachmani, Amikam, "The Remarkable Turkish-Israeli tie", *Middle East Quarterly*, Cilt. 5, No. 2, Haziran 1998.
- Ortaylı, İlber, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler*, Cilt: X, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Palmer, M. "The United Arab Republic An Assessment of its Failure", *Middle East Journal*, (Winter 1966), 20 (1).
- Soysal, İsmail, "1955 Bağdat Paktı", *Belleten*, LV (212) Ayrıbasım, Nisan 1991.
- Tavlaş, Nezih, "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat ilişkileri", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayını, Sonbahar, Cilt: 1, Sayı: 3, Ankara, 1994.
- Umar, Ömer Osman, "Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, Elazığ, 2002.
- Ülman, Haluk, "Türk Dış Politikasına Yön Veren etkenler (1923-1968) I", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23 (3).
- Yavuz, M. Hakan- Khan, Mujeeb R., "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict. Duality and Development (1950-1991)", *Arab Studies Quarterly*, 14 (4) Fall 1992.
- Yılmaz, Türel, "Türkiye-İsrail ilişkileri: Tarihten Günümüze", Akademik Ortadoğu, Cilt: 5, Sayı:1, Ankara, 2010.

Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi, Sayı: 276, Kasım 1956.

Ayın Tarihi, Sayı: 277, Aralık 1956.

Ayın Tarihi. No:276. Kasım 1956.

Cumhuriyet Senatosu Tutanakları, 4. Dönem 24. Cilt.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:5 Cilt:16.

TBMM Tutanak Dergisi, Dosya: 02, Cilt: 18.

TBMM Tutanak Dergisi, Dosya: 08, Cilt: 21.

Sürelî Yayınlar

Monty The Palestine Post

Milliyet

The New York Times

Web:

https://mfa.gov.il/MFA_Graphics/MFA%20Gallery/Israel60/ch10.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2018)